पुणना International School

Shree Swaminarayan Gurukul, Zundal

Grade -VI

Sanskrit

Specimen

Copy

Year- 2022-23

अनुक्रमणिका

LESSON No-	TITLE
प्रथमः पाठः	शब्द-परिचय-१
द्वितीय:पाठ:	शब्द-परिचय-२
तृतीय: पाठ:	शब्द-परिचय-३
चतुर्थ: पाठ:	विद्यालय
पच्चम: पाठ:	वृक्षा:
षष्ट: पाठ:	समुद्रतट:
सप्तम:पाठ:	बकस्य प्रतिकार:
अष्टम:पाठ:	सूक्तिस्त्बक:

पाठ-१-**शब्द-परिचय**

-सरलार्थ-

१-एषाः कः?	यह क्या है।
एषः चषकः।	यह गिलास है।
किम् एषः बृहत्?	क्या यह बड़ा है?
न, एषः लघुः ।	नही ,यह छोटा है।
२-सः कः?	वह कौन है?
सः सौचिकः ।	वह दर्जी है।
सौचिकः किं करोति?	दर्जी क्या करता है।
किं सः खेलति?	क्या वह खेल रहा है।
न,सः वस्त्रं सीव्यति।	नहीं वह वस्त्र सिल रहा है।
३-एतौ कौ?	ये दो कौन हैं?
एतौ शुनकौ स्तः ।	ये दो कुत्ते है।
किम् एतौ गर्जतः?	क्या ये गरजते हैं?
न,एतौ उच्चैः बुक्कतः।	नही ,ये दोनो जोर से भौकते है।
४-तौ कौ?	वे दोनो कौन है?
तौ बलीवर्दौ स्तः ।	वे दोनों बैल है।
किं तौ धावतः?	क्या वे दोनों दौड़ रहे है।
न, तौ क्षेत्रं कर्षतः ।	नही, वे दोनो खेत जोत रहे हैं।
५-एते के?	ये क्या है?
एते स्युताः सन्ति।	ये थैले है।
किम् एते हरितवर्णाः सन्ति?	क्या ये हरे **रंग** के है?
न,एते नीलवर्णाः सन्ति।	नही, ये नीले **रंग** के है।
६-ते के?	वे क्या है?
ते वृद्धाः सन्ति।	वे वृद्ध है।
किमं ते गायन्ति?	क्या वे गा रहे है?
न ते हसन्ति।	नही, वे हँस रहे है।

२) **चित्राणि दृष्ट्वा पदानि उच्चारयत- (चित्रों को देखकर शब्दों का उच्चारण कीजिए** Look at the pictures and pronounce words.)

कृषकः

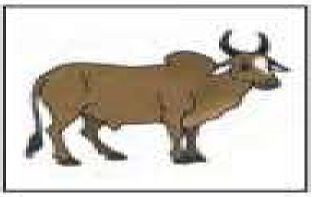

वृषभः

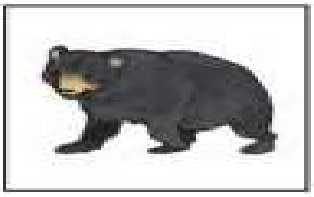

भल्लूकः

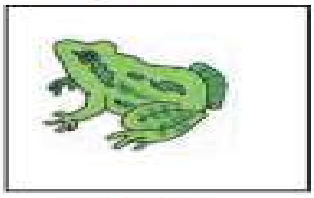

मण्डूकः

कपोतः

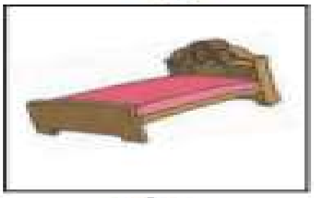

पर्यङ्कः

दूरभाषः

काकः

सौचिकः

1-चित्रं दृष्ट्वा उत्तरं लिखत्-

क-बालकः किं करोति?
ख-अश्वौ किं कुरुतः?
ग-कुक्कुराः किं कुर्वन्ति?
घ-छात्रौ किं कुरुतः?
ड-कृषकः किं करोति?
च-गजौ किं कुरुतः?
छ-मयुरः किं करोति?
ज-सिंहौ किं कुरुतः ?
झ-वानराः किं कुर्वन्ति?

(२)) **पदानां वर्णविच्छेदं प्रदर्शयत- (पदों का वर्ण-विच्छेद प्रदर्शित कीजिए**

(क)	च् + अ + ष् + अ + क् + अः	=	**चषकः**
	स् + औ + च् + इ + क् + अः	=	**सौचिकः**
	श् + उ + न् + अ + क् + औ	=	**शुनकौ**
	ध् + आ + व् + अ + त् + अः	=	**धावतः**
	व् + ऋ + द् + ध् + आः	=	**वृद्धाः**
	ग् + आ + य् + अ + न् + त् + इ	=	**गायन्ति**

(ख)

स् + ई	व् + य् + अ	त् + इ
सी	व्य	ति
व् + अ	र् + ण् + आः	
व	र्णाः	
क् + उ	क् + क् + उ	र् + औ
कु	क्कु	रौ

३-उदाहरणं दृष्ट्वा रिक्तस्थानानि पूरयत- (उदाहरण देखकर रिक्त स्थान भरिए- Look at the example and fill in the blanks.)

यथा–	चषकः	चषकौ	चषकाः
	....	बलीवर्दौ	....
	शुनकः	....	....
	....	....	मृगाः
	....	सौचिकौ	....
	मयूरः		

उत्तर:

बलीवर्दः	....	बलीवर्दाः
....	शुनकौ	शुनकाः
मृगः	मृगौ	....
सौचिकः	....	सौचिकाः
....	मयूरौ	मयूराः

प्रश्न 4.

चित्राणि दृष्ट्वा संस्कृतपदानि लिखत- (चित्रों को देखकर संस्कृत पद लिखिए- Look at the pictures and write the Sanskrit words.)

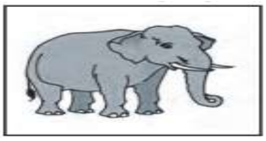

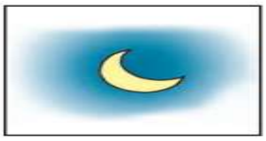

....

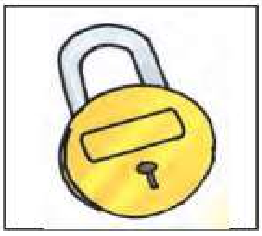

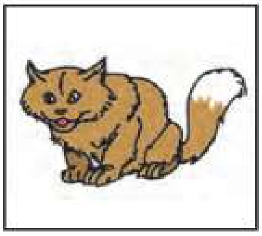

....

उत्तर:

गजः

काकः

चन्द्रः

तालः

ऋक्षः

बिडालः।

प्रश्न 5.

चित्रं दृष्टवा उत्तरं लिखत- (चित्र देखकर उत्तर लिखिए- Look at the pictures and write the answer.)

यथा– बालकः किं करोति?
बालकः पठति।

अश्वौ किं कुरुतः?
....

कुक्कुराः किं कुर्वन्ति?
....

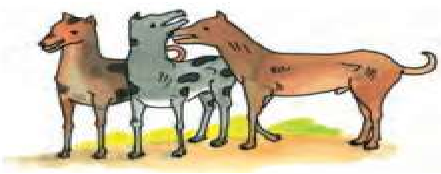

छात्रौ किं कुरुतः?

....

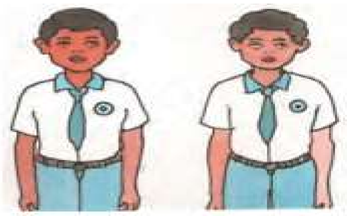

कृषकः किं करोति?

....

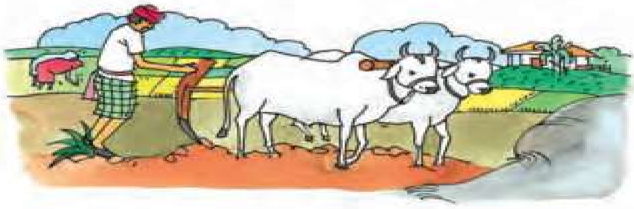

गजौ किं कुरुतः?

....

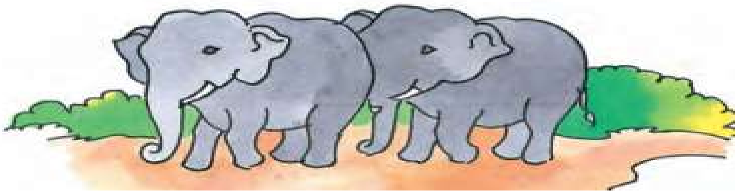

उत्तर:

अश्वौ धावतः।

कुक्कुराः बुक्कन्ति।

छात्रौ पठतः।

कृषकः बुक्कन्ति।

गजौ चलतः।

७ - मञ्जूषातः पदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत- (मञ्जूषा से पद चुनकर रिक्त स्थान भरिए Pick out the words from the box and fill in the blanks.)

नत्यन्ति गर्जतः धावति चलतः फलन्ति खादति

(क) मयूराः ....।

(घ) सिंहौ ....।

(ख) गजौ ....।

(ङ) वानरः .... ।

(ग) वृक्षाः ....।

(च) अश्वः ....।

उत्तर:

(क) नृत्यन्ति

(ख) चलतः

(ग) फलन्ति

(घ) गर्जतः

(ङ) खादति

८- सः, तौ, ते इत्येतेभ्यः उचितं सर्वनामपदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत- (सः, तौ, ते-इन में से उचित सर्वनाम पद चुनकर रिक्त स्थान भरिए- Pick out the appropriate pronoun form **'सः', तौ, ते** and fill in the blanks.)

यथा- अश्वः धावति। - सः धावति।

(क) गजाः चलन्ति - .... चलन्ति।

(ख) छात्रौ पठतः। - .... पठतः।

(ग) वानराः क्रीडन्ति। - .... क्रीडन्ति।

(घ) गायकः गायति। - .... गायति।

(ङ) मयूराः नृत्यन्ति। - .... नृत्यन्ति।

उत्तर:

(क) ते

(ख) तौ

(ग) ते

(घ) सः

पाठ-२- शब्द-परिचय-२

सरलार्थ-

१-एषा का?	यह क्या है?
एषा दोला।	यह झूला है।
चेला कुत्र अस्ति?	झूला कहाँ है?
डोला ुपवने अस्ति।	झूला बाग में है।
२-सा का?	वह क्या है?
सा घटिका।	वह घड़ी है।
घटिका किं सूचयति?	घड़ी क्या दिखाती है?
घटिका समय सूचयति।	घड़ी समय दिखाती है।
३-एते के ?	ये दोनो क्या है?
किम् एते कोकिले?	क्या ये दोनो कोुल हैं?
न, एते चटके।	नही, ये दोनो गौरेया है।
चटके किं कुरुतः?	दोनों गौरेया क्या करती है?
एते विहरतेः ।	ये दोनो विहार कर रही है।
४-ते के?	वे दोनो क्या है?
ते चालिके स्तः ।	वे चालिकाएँ है।
ते किमं कुरुतः ?	वे दोनो क्या करती है?
ते वाहनं चलयतः ।	वे दोनो गाड़ी चलाती है।
५-एताः काः?	ये सब क्या है?
एताः स्थालकिा	ये सब थालियाँ हैं।
किम् एताः गोलाकाराः?	क्या ये आकार में गोल हैं?
आम्,एताः गोलाकाराः एव।	हाँ ,ये सब गोल आकारवाली हैं।
६-ताः काः?	वे सब क्या है?
ताः अजाः ।	वे बकरियाँ हैं।
ता : किं कुर्वन्ति?	वे सब क्या कर रही हैं?
ता : चरन्ति।	वे सब चर रही हैं।

	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
संज्ञा पद	बालिका	बालिके	बालिका :
सर्वनामपद	सा ,एषा, का	ते, एते, के	ताः ,एताः ,काः
क्रियापद	लिखति	लिखतः	लिखन्ति

वाक्य				
	प्र-	सा, एषा	एते के?	एताः काः?
	उ-	सा, एषा बालिका।	एते बालिके	एताः बालिका

प्र-	बालिका किम् करोति?	बालिके किम् करुतः	बालिकाः किम्कुर्वन्ति?
उ-	सा लिखति।	ते लिखतः ।	ता : लिखन्ति।
प्र-	का लिखति?	के लिखतः?	का :लिखन्ति?
उ-	बालिका लिखलि।	बालिके लिखतः	बालिका : लिखन्ति।

क) वर्ण संयोजनं कृत्वा पदं कोष्ठके लिखत- (वर्णों को जोड़कर पद कोष्ठक में लिखिए Join the letters and write down the word in the box.)

यथा–	क् + उ + र् + उ + त् + अः	=	कुरुतः
	उ + द् + य् + आ + न् + ए	=	
	स् + थ् + आ + ल् + इ + क् + आ	=	
	घ् + अ + ट् + इ + क् + आ	=	
	स् + त् + र् + ई + ल् + इ + ङ् + ग् + अः	=	
	म् + आ + प् + इ + क् + आ	=	

उत्तरः

उद्याने

स्थालिका

घटिका

स्त्रीलिङ्गः

मापिका।

(ख) **पदानां वर्णविच्छेदं प्रदर्शयत- (पदों का वर्ण-विच्छेद प्रदर्शित कीजिए-** Separate the letters of the words.)

यथा– कोकिले = क् + ओ + क् + इ + ल् + ए
(को) (कि) (ले)

चटके = ...

धाविका: = ...

कुञ्चिका = ...

खट्वा = ...

छुरिका = ...

उत्तर:

च् + अ	ट् + अ	क् + ए
च	ट	के
ध् + आ	व् + इ	क् + आ:
धा	वि	का:
क् + उ	ञ् + च् + इ	क् + आ
कु	ञ्चि	का
ख् + अ	ट् + व् + आ	
ख	ट्वा	
छ + उ	र् + इ	क् + आ
छु	रि	का

प्रश्न 3.**चित्रं दृष्ट्वा संस्कृतपदं लिखत- (चित्र देखकर संस्कृत पद लिखिए-** Look at the pictures and write down the word in Sanskrit.)

....

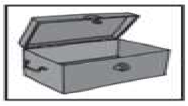
....

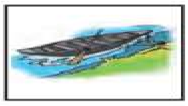
....

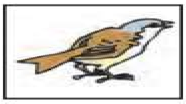
....

....

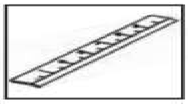
....

उत्तर:

उत्पीठिका

पेटिका

नौका

चटका

वृद्धा

मापिका

प्रश्न 4.**वचनानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयत- (वचनानुसार रिक्त स्थान भरिए-** Fill in the blanks according to number.)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
यथा–	लता	लते	लताः
	गीता	....	....
	....	पेटिके	....
	....	....	खट्वाः
	सा	....	....
	....	रोटिके	....

उत्तर:

....	गीते	गीताः।
पेटिका	....	पेटिकाः।
खट्वा	खट्वे	....
....	ते	ताः
रोटिका	....	रोटिकाः

प्रश्न 5.**कोष्ठकात् उचितं शब्दं चित्वा वाक्यं पूरयत- (कोष्ठक से उचित शब्द चुनकर वाक्य पूरा कीजिए-** Complete the sentences by picking out the appropriate word from the bracket.)

यथा-बालिका पठति। (बालिका/बालिकाः)

(क) .... चरतः। (अजा/अजे)

(ख) .... सन्ति। (द्विचक्रिके/द्विचक्रिकाः)

(ग) .... चलति। (नौके/नौका)

(घ) .... अस्ति। (सूचिके/सूचिका)

(ङ) .... उत्पतन्ति। (मक्षिकाः/मक्षिके)

उत्तर:

(क) अजे

(ख) द्विचक्रिकाः

(ग) नौका

(घ) सूचिका

(ङ) मक्षिकाः

प्रश्न 6.**सा, ते, ताः इत्येतेभ्यः उचितं सर्वनामपदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत- (सा, ते, ताः इनमें से उचित सर्वनाम पद चुनकर रिक्त स्थान भरिए-** Fill in the blanks by picking out the correct pronoun from **सा, ते, ताः)**

यथा- लता अस्ति। .... सा अस्ति।

(क) महिलाः धावन्ति। .... धावन्ति।

(ख) सुधा वदति। .... वदति।

(ग) जवनिके दोलतः। .... दोलतः

(घ) पिपीलिकाः चलन्ति। .... चलन्ति।

(ङ) चटके कूजतः .... कूजतः।

उत्तर:

(क) ताः

(ख) सा

(ग) ते

(घ) ताः

(ङ) ते

प्रश्न 7.

मञ्जूषातः कर्तृपदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत- (मञ्जूषा से कर्त्तापद चुनकर रिक्तस्थान भरिए- Fill in the blanks by picking out the appropriate subject from the box.)

लेखिका , बालकः , सिंहाः , त्रिचक्रिका , पुष्पमालाः

(क) .... सन्ति ।

(ख) .... पश्यति।

(ग) .... लिखति।

(घ) .... गर्जन्ति।

(ङ) .... चलति।

उत्तर:

(क) पुष्पमालाः

(ख) बालकः

(ग) लेखिका

(घ) सिंहाः

(ङ) त्रिचक्रिका

प्रश्न 8.**मञ्जूषातः कर्तृपदानुसारं क्रियापदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत- (मञ्जूषा से कर्त्तापद के अनुसार क्रियापद चुनकर रिक्त स्थान भरिए-** Pick out the verb from the box according to the subject and fill in the blanks.)

गायतः , नृत्यति , लिखन्ति , पश्यन्ति , विहरतः

(क) सौम्या .... ।

(ख) चटके .... ।

(ग) बालिके .... ।

(घ) छात्राः .... ।

(ङ) जनाः .... ।

उत्तर:

(क) नृत्यति

(ख) विहरतः

(ग) गायतः

(घ) लिखन्ति

(ङ) पश्यन्ति

प्रश्न 1.

चित्रं दृष्ट्वा संस्कृतपदं लिखत। (प्रत्येक चित्र देखकर संस्कृतपद लिखिए- Look at each picture and write down the word in Sanskrit.)

(क)

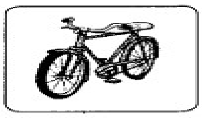

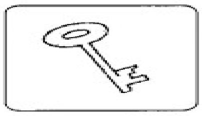

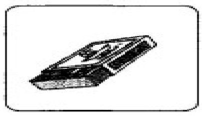

(ख)

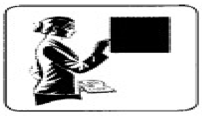

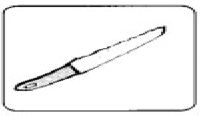

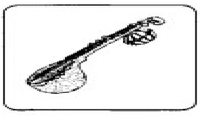

उत्तर:

(क) द्विचक्रिका - कुञ्जिका - अग्निपेटिका

(ख) शिक्षिका - छुरिका - वीणा

प्रश्न 2.**वर्णसंयोजनम् कुरुत। (वर्णसंयोग कीजिए-** Combine the alphabets.)

(क) (i) छ् + आ + त् + र् + आः = ...

(ii) अ + स् + त् + इ = ...

(iii) ग् + अ + र् + ज् + अ + न् + त् + इ = ...

(iv) म् + अ + क् + ष् + इ + क् + आः = ...

(v) द् + व् + इ + च् + अ + क् + र् + इ + क् + आ = ...

उत्तर:

(क) (i) **छात्राः**

(ii) **अस्ति**

(iii) **गर्जन्ति**

(iv) **मक्षिकाः**

(v) **द्विचक्रिका**

(ख) वर्णविच्छेदं कुरुत। (वर्ण-विच्छेद कीजिए। Separate the alphabets.)

(i) **धावन्ति = ...**

(ii) **कुञ्चिका = ...**

(iii) **शिक्षिकाः = ...**

(iv) **उत्पीठिका = ...**

(v) **रोटिके = ...**

उत्तर:

(i)	ध् + आ (धा)	+	व् + अ (व)	+	न् + त् + इ (न्ति)		
(ii)	क् + उ (कु)	+	ञ् + च् + इ (ञ्चि)	+	क् + आ (का)		
(iii)	श् + इ (शि)	+	क् + ष् + इ (क्षि)	+	क् + आः (काः)		
(iv)	उ + त् (उत्)	+	प् + ई (पी)	+	ठ् + इ (ठि)	+	क् + आ (का)
(v)	र् + ओ (रो)	+	ट् + इ (टि)	+	क् + ए (के)		

प्रश्न 3.**अधोदत्ताम् तालिकां पूरयत। (निम्नलिखित तालिका को पूरा कीजिए।** Complete the table given below.)

(क)

(*i*)	सा	....	....
(*ii*)	....	एते	....
(*iii*)	....	....	काः
(*iv*)	अजा	....	....
(*v*)	लता	....	....

उत्तर:

(*i*)	....	ते	ताः
(*ii*)	एषा	....	एताः
(*iii*)	का	के	....
(*iv*)	....	अजे	अजाः
(*v*)	....	लते	लताः

(ख)

(*i*)	धावति	....	....
(*ii*)	....	दोलतः	....
(*iii*)	....	....	चलन्ति
(*iv*)	....	कूजतः	....
(*v*)	....	स्तः	....

उत्तर:

(*i*)	....	धावतः	धावन्ति
(*ii*)	दोलति	....	दोलन्ति
(*iii*)	चलति	चलतः	....
(*iv*)	कूजति	....	कूजन्ति
(*v*)	अस्ति	....	सन्ति

प्रश्न 4.**मञ्जूषायाः उचितं कर्तृपदम् आदाय वाक्यानि पूरयत (मञ्जूषा से उचित कर्तापद लेकर .' वाक्य पूरे कीजिए।** Take the appropriate subject from the box and complete the sentences.)

मक्षिका, नौकाः, बालिकाः, अजे, बालिके

(क) .... चलन्ति।

(ख) .... नृत्यतः।

(ग) ……………… उत्पतति।

(घ) …………… चरतः।

(ङ) ……… धावन्ति।

उत्तर:

(क) नौकाः

(ख) बालिके

(ग) मक्षिका

(घ) अजे

(ङ) बालिकाः।

प्रश्न 5.मञ्जूषायाः उचित-क्रियापदेन वाक्यपूर्तिं कुरुत- (मञ्जूषा से उचित क्रियापद द्वारा वाक्यपूर्ति कीजिए- Complete the sentences with the appropriate verb from the box.)

पठति, अस्ति, कूजतः, चलन्ति, चरन्ति ।

(क) सौम्या …………….. |

(ख) पिपीलिकाः …………….. |

(ग) चटके …………… ।

(घ) सूचिका …………. |

(ङ) अजाः ………….

उत्तर:

(क) पठति

(ख) चलन्ति

(ग) कूजतः

(घ) अस्ति

(ङ) चरन्ति।

प्रश्न 6.धातुः परिचीयताम्- (धातु पहचानिए- Point out the root.)

यथा - पठति - पठ् धातुः

(क) लिखति - धातुः ……………… |

(ख) चलति - धातुः ……………… |

(ग) कूजतः - धातुः ……………… |

(घ) वदति - धातुः ……………… |

(ङ) धावन्ति - धातुः ……………… |

उत्तर:

(क) लिख्

(ख) चल्

(ग) कूज्

(घ) वद्

(ङ) धाव्।

बहुविकल्पीयप्रश्नाःप्रश्न 1.उचितं सर्वनामपदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत (उचित सर्वनामपद चुनकर रिक्त स्थान भरिए। Pick out the correct pronoun and fill in the blanks.)

सा, ते, ताः

(क) छात्राः पठन्ति। ………… पठन्ति

(ख) महिला हसति। ………… हसति

(ग) कोकिले कूजतः। ………… कूजतः

(घ) अजाः चरन्ति। ………… चरन्ति

(ङ) दोले स्तः। ………… स्तः

उत्तर:

(क) ताः

(ख) सा

(ग) ते

(घ) ताः

(ङ) ते।

प्रश्न 2.उचितं विकल्पं चित्वा वाक्यानि पूरयत। (दिए गए शब्दों से उचित विकल्प चुनकर वाक्यपूर्ति कीजिए। Pick out the suitable word from the options given and complete the sentences.)

(क)

(i) ………… समयं सूचयति। (चटका, घटिका, द्विचक्रिका)

(ii) ………….. उपवने अस्ति। (अजा, मक्षिका, दोला)

(iii) ………. चलन्ति (उत्पीठिकाः, सूचिकाः, पिपीलिकाः)

(iv) सौचिकः ……… (सूचयति, सीव्यति, चालयति)

(v) कोकिले ……… (विहरतः, गर्जतः, कूजतः)

उत्तर:

(i) **घटिका**

(ii) **दोला**

(iii) **पिपीलिकाः**

(iv) **सीव्यति**

(v) **कूजतः**

(ख)

(i) ………. **गर्जतः। (सिंहः, सिंहौ, सिंहाः)**

(ii) ………. **चलन्ति। (नौका, नौके, नौकाः)**

(iii) ………….. **विहरतः। (बालिका, बालिके, बालिकाः)**

(iv) ………. **सन्ति । (रोटिके, रोटिकाः, रोटिका)**

(v) ………. **चरति। (अजा, अजे, अजाः)**

उत्तरम्-

(i) **सिंहौ**

(ii) **नौकाः**

(iii) **बालिके**

(iv) **रोटिकाः**

(v) **अजा**

(ग)

(i) **छात्रे …………….। (पठतः, पठतः, पठन्ति)**

(ii) **बालकाः …………….। (धावन्ति, धावतः, धावन्ति)**

(iii) **मक्षिका …………….। (अस्ति, स्तः, सन्ति)**

(iv) **जवनिके …………….। (दोलति, दोलतः, दोलन्ति)**

(v) **मेघौ …………….। (गर्जति, गर्जतः, गर्जन्ति)**

उत्तर:

(i) **पठतः**

(ii) **धावन्ति**

(iii) **अस्ति**

(iv) **दोलतः**

(v) **गर्जतः**

प्रश्न 3.**उचितं संस्कृतपदं चित्वा चित्रस्य समक्षं लिखत। (उचित संस्कृतपद चुनकर चित्र के सामने लिखिए।** Pick out the appropriate Sanskrit word and write down in front of the picture.)

(क) .... (वृद्धाः, वृद्धा, सेविका)

(ख) 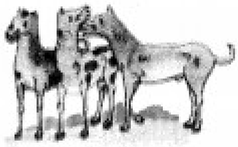 .... (अश्वाः, लता, मक्षिका)

(ग) 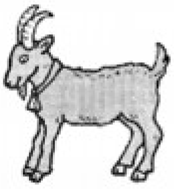 .... (कोकिला, चटका, अजा)

(घ) .... (छुरिका, उत्पीठिका, जवनिका)

(ङ) .... (गायिका, श्रमिका, श्रमिकः)

उत्तर:

(क) वृद्धा

(ख) कलिका

(ग) अजा

(घ) छुरिका

(ङ) श्रमिका

तृतीयः पाठः शब्दपरिचय-३

कठिन शब्दार्थाः

- एतत् - यह
- तत् - वह
- किम् - क्या
- अत्र - यहाँ
- एते - ये दो
- कुत्र - कहाँ
- स्तः - हैं
- एतानि - ये सब
- कानि - क्या
- तानि - वे
- सन्ति - हैं

शब्दार्थाः

- खनित्रम् - कुदाल
- श्रमिका - मज़दूरनी
- भित्तिकम् - दीवार
- सुवर्णकारः - सोनार
- रेलस्थानकं - रेल्वे स्टेशन
- करवस्त्राणि - रुमाल
- पोषकानि - पौष्टिक
- कदलीफलानि- केले

सरलार्थ –

1-एतत् किम्-	यह क्या है?
एतत् खनित्रम् अस्ति।	यह फावड़ा है।
श्रमिका खनित्रं चालयति।	मजदूरनी फावड़ा चलाती है।
2-तत् किम्?	वह क्या है?
तत् विश्रामगृहम् अस्ति।	वह विश्रामघर है।
किम् अत्र भित्तिकम् अस्ति?	क्या यहाँ दीवार है?
अत्र भित्तिकं न अस्ति।	यहाँ दीवार नही है।
3-एते के?	ये दो क्या है?
एते अङ्गलीयके स्तः ।	ये दोनों अँगूठियाँ हैं।
सुवर्णकारः अङ्गलीयके रचयति।	सुनार दो अँगुठियाँ बनाता है।

4-ते के?	वे दोनों क्या है?
ते बसयाने स्तः ।	ये दोनों बसें है।
ते बसयाने कुत्र गच्छतः ?	वे दोनों बसें क्हाँ जा रहीं हैं?
ते रेलस्थानकं गच्छतः ।	वे दोनों रेलवे-स्टेशन जा रहीं हैं।

5-एतानि कानि?	ये सब क्या है?
एतानि करवस्त्राणि सन्ति।	ये सब रूमाल हैं।
किम् एतानि पुराणानि?	क्या ये सब पुराने हैं?
न,एतानि तु नूतनानि।	नही, ये सब नए है।

6-तानि कानि?	वे सब क्या है?
तनि कदलीफलानि सन्ति।	वे सब केले है,।
किं तानि मधुरानि?	क्या वे मीठे हैं?
आम्,तानि मधुराणि पोषकाणि च।	हाँ, वे मीठे और पौष्टिक हैं।

अभ्यासः

➢ वांचन-कार्य

प्र-1(क)- उच्चारणं कुरुत-

- फलम्
- गृहम्
- कमलम्
- द्वारम्
- छत्रम्
- भवनम्
- सूत्रम्
- पात्रम्
- पुष्पम

➢ रचनात्मक-कार्यम्

(ख) चित्राणि दृष्ट्वा पदानि उच्चारयत।

पर्णम्

क्रीडनकम्

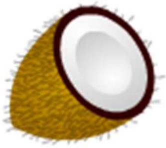

नारिकेलम्

सङ्गणकम्

वातायनम्

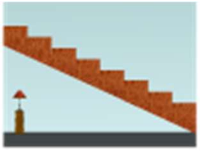

सोपानम्

उद्यानम्

उपनेत्रम्

कङ्कतम्

➢ व्याकरण

प्र–2–(क) वर्णसंयोजनं कृत्वा पदं कोष्ठके लिखत-

1-प् + अ + र् + ण् + अ + म्	=	पर्णम्
2- ख् + अ + न् + इ + त् + र् + अ + म्	=	खनित्रम्
3- प् + उ + र् + आ + ण् + आ + न् + इ	=	पुराणानि
4- प् + ओ + ष् + अ + क् + आ + ण् + इ	=	पोषकाणि
5- क् + अ + ङ् + क् + अ + त् + अ + म्	=	कङ्कतम्

(ख) अधोलिखितानां पदानां वर्णविच्छेदं कुरुत-

1-व्यजनम्	=	व् + य् + अ + ज् + अ + न् + अ + म्
2- पुस्तकम्	=	प् + उ + स् + त् + अ + क् + अ + म्
3- भित्तिकम्	=	भ् + इ + त् + त् + इ + क् + अ + म्
4- नूतनानि	=	न् + ऊ + त् + अ + न् + आ + न् + इ
5- वातायनम्	=	व् + आ + त् + आ + य् + अ + न् + अ + म्
6- उपनेत्रम्	=	उ + प् + अ + न + ए + त् + र् + अ + म्

प्र–3–चित्राणि दृष्ट्वा संस्कृतपदानि लिखत-

आम्रम् पर्णम् व्यजनम्

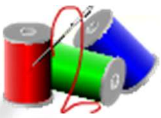

करवस्त्राणि सूत्रम् छत्रम्

प्र–4–चित्रं दृष्ट्वा उत्तरं लिखत-

किं पततिं?

फलम् पतति।

1-मयूरौ किं कुरुतः।

मयूरौ नृत्यतः।

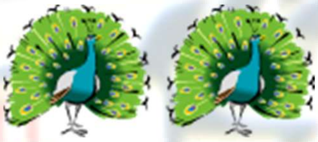

2- एते के स्तः?

एते क्रीडनके स्तः।

3- बालिकाः किं कुर्वन्ति?

बालिकाः पठन्ति।

4- **कानि विकसन्ति?**

<u>पुष्पाणि विकसन्ति।</u>

प्र–5–निर्देशानुसारं वाक्यानि रचयत –

यथा-एतत् पतति।	**(बहुवचने)**	–	**एतानि पतन्ति।**
(क) एते पर्णे स्तः।	**(बहुवचने)**	–	**<u>एतानि पर्णानि सन्ति।</u>**
(ख) मयूरः नृत्यति।	**(बहुवचने)**	–	**<u>मयूराः नृत्यन्ति।</u>**
(ग) एतानि यानानि।	**(द्विवचने)**	–	**<u>एते यानम्।</u>**
(घ) छात्रे लिखतः।	**(बहुवचने)**	–	**<u>छात्राः लिखन्ति।</u>**
(ङ) नारिकेलं पतति।	**(द्विवचने)**	–	**<u>नारिकेले पततः</u>**

प्र–6–उचितपदानि संयोज्य वाक्यानि रचयत-

- कोकिले - कूजतः
- पवनः - वहति
- पुष्पम् - विकसति
- खगः - उत्पतति
- मयूराः - नृत्यन्ति
- सिंहा - गर्जन्ति

- ➢ प्रवृत्ति

संस्कृत में पञ्च पक्षीण नामानि लिखत–

चतुर्थः पाठः विद्यालय

➢ कठिन शब्दार्थाः

- एष - यह
- अत्र - यहाँ
- एतानि - ये
- असमाकम् - हमारे
- यूयम् - तुम सब
- वयम् - हमसब
- कुत्र - कहाँ
- अपि - भी
- तवः - तुम्हारा
- अत्र एव - यहाँही

➢ शब्दार्थाः

- सङ्गणकयन्त्र - कम्प्यूटर
- कुरुथः - करते हो
- रचयावः - बनातेहैं
- इदानीम् - अब
- उद्यानम् - बगीचा
- भाषान्तर-
- १-एषः विद्यालयः । यह विद्यालय है।
- अत्र छात्राः शिक्षकाः, यहाँ विद्यार्थी, शिक्षक,
- शिक्षिकाः च सन्ति। और शिक्षिकाएँ हैं।
- २-एषा सङ्गणकयन्त्र-प्रयोगशाला अस्ति। यह कम्प्युटर की प्रयोगशाला है
- एतानि सङ्गणकयन्त्राणि सन्ति। ये कम्प्युटर हैं।
-
- ३-एतत अस्माकं विद्यालयस्य यह हमारे विद्यालय का बगीचा है।
- उद्यानम् अस्ति।
- उद्यानम् पुष्पाणि सन्ति। बगीचे में फूल है।
- वयम् अत्र क्रीडामः पठामः च। हम सब यहाँ खेलते और पढ़ते है ।
-
- ख-
- ऋचा - तव नाम किम्? ऋचा - तुम्हारा नाम क्या है?

- प्रणवः - मम नाम प्रणवः। प्रणव - मेरा नाम प्रणव है।
- तव नाम किम्? तुम्हारा नाम क्या है?
- ऋचा - मम नाम ऋचा। ऋचा - मेरा नाम ऋचा है।
- त्वं कुत्र पठसि? तुम कहाँ पढ़ते हो?
- प्रणवः -अहम् अत्र एव पठामि। प्रणव - मैं यहीं पढ़ता हूँ।
- ऋचा -अहम् अपि अत्र एव पठामि। ऋचा - मैं भी यहीं पढ़ती हूँ।
- इदानीम् आवां मित्रे अवः । अब हम दोनों मित्र हैं ।
- ग-
- शिक्षिका-छात्राः यूयं किं कुरुथ? शिक्षिका-हे छात्रों,तुम सब क्या करते हो।
- छात्राः- आचार्ये, वयं गच्छामः । छात्र- हे आचार्या,हम सभी जाते हैं।
- शिक्षिका-यूयं कूत्र गच्छथ? शिक्षिका-तुम सभी कहाँ जाते हो?
- छात्राः -सभागारं गच्छामः । छात्र - हम सब सभा गार में जाते हैं।
- शिक्षिकाः-युष्माकं पुस्तकानि शिक्षिका-तुम्हारी पुस्तकें कहाँ हैं?
- कुत्र सन्ति?
- छात्राः-अस्माकं पुस्तकानि अत्र सुन्ति। छात्र-हमारी पुस्तकें यहाँ हैं।
- घ-
- शिक्षिकाः-छात्रौ, युवां किं कुरुथः? शिक्षिका-हे छात्रों,तुम दोनों क्या करते हो?
- छात्रौ-आचार्य,आवां श्लोकं गयावः । दो छात्र-हे आचार्य,हम दोनों श्लोक गाते हैं।
- शिक्षिका-शोभनम् किं युवां श्लोकं शिक्षिका-सुन्दर ,क्या तुम दोनों श्लोक
- न लिखथः? नही लिखते हो?
- छात्रौ-आवां लिखावः,पठावः गायावः, दो छात्र-हम दोनों लिखते हैं,पढ़ते हैं,गाते हैं
- चित्राणि अपि रचयावः । चित्रों को भी बनाते हैं।

अभ्यासः

➢ वांचन-कार्य

प्र-1 उच्चारणं कुरुत |

अहम्	आवाम्	वयम्
माम्	आवाम्	अस्मान्
मम्	आवय़ोः	अस्माकम्
त्वम्	युवाम्	यूयम्
त्वाम्	युवाम्	युष्मान्
तव	युवयोः	युष्माकम्

➢ व्याकरण

प्र-2-निर्देशानुसारं परिवर्तनं कुरुत –

यथा –अहं पठामि।	–	(बहुवचने)	–	वयं पठामः।
(क) अहं नृत्यामि।	–	(बहुवचने)	–	वयं नृत्यामः।
(ख) त्वं पठसि।	–	(बहुवचने)	–	यूयं पठथ।
(ग) युवां क्रीडथः।	–	(एकवचने)	–	त्वं क्रीडसि।
(घ) आवां गच्छावः।	–	(बहुवचने)	–	वयं गच्छामः।
(ङ) अस्माकं पुस्तकानि।	–	(एकवचने)	–	मम पुस्तकम्।
(च) तव गृहम्।	–	(द्विचने)	–	युवयोः गृहे।

प्र-3-कोष्ठकात् उचितं शब्दं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत–

(क) अहं पठामि। (वयम्/अहम्)

(ख) युवां गच्छथ:। (युवाम्/यूयम्)

(ग) एततमम पुस्तकम्। (माम्/मम)

(घ)युष्माकंक्रीडनकानि। (युष्मान्/युष्माकम्)

(ङ) आवांछात्रे स्व:। (वयम्/आवाम्)

(च) एषातव लेखनी। (तव/त्वाम्)

प्र–4क्रियापदै: वाक्यानि पूरयत–

पठसि	धावाम:	गच्छाव:	क्रीडथ:	लिखामि	पश्यथ

क. त्वं पठसि।

ख. आवां गच्छावः।

ग. यूयं पश्यथ।

घ. अहं लिखामि।

ङ. युवां क्रीडथः।

च. वयं धावामः।

प्र–5–उचितपदै: वाक्यनिर्माणं कुरुत–

मम	तव	आवयो:	युवयो:	अस्माकम्	युष्माकम्

क. एतत् मम गृहम्

ख. आवयोः मैत्री दृढा।

ग. एषः तव विद्यालयः।

घ. एषा युवयोः अद्यापिका।

ङ. भारतम् अस्माकं देशः।

च. एतानि युष्माकं पुस्तकानि।

प्र–6–एकवचनपदस्य बहुवचनपदं, बहुवचनपदस्य एकवचनपदं च लिखत–

यथा– एष:	–	एते
(क) स:	–	ते
(ख) ता:	–	सा
(ग) एता:	–	एषा
(घ) त्वम्	–	यूयम्
(ङ) अस्माकम्	–	मम

(च) तव – युष्माकम्

(छ) एतानि – एतत्

प्र–7–(क) वार्तालापे रिक्तस्थानानि पूरयत–

प्रियंवदा –शकुन्तले! त्वं किं करोषि?

शकुन्तला –प्रियंवदे! अहं नत्यामि, त्वं किं करोषि?

प्रियंवदा –शकुन्तले! अहं गायामि। किं त्वं न गायसि?

शकुन्तला –प्रियंवदे! अहं न गायामि। अहं तु नृत्यामि।

प्रियंवदा –शकुन्तले! किं तव माता नृत्यति।

शकुन्तला –आम्, मम माता अपि नृत्याति।

(ख) उपयुक्तेन अर्थेन सह योजयत–

सा	वह (स्त्रीलिङ्ग)
तानि	वे (नपुंसकलिङ्ग)
अस्माकम्	हमारा
यूयम्	तुम सब
आवाम्	तुम दोनों
मम	मेरा
युवयो:	तुम दोनों का
तव	तुम्हारा

➢ **प्रवृत्ति**

संस्कृत में विद्यालय के बारे में पञ्च वाक्य लिखत नामानि लिखत–